

Strategisk landskapsplanlegging som tverrfaglig kursarena i masterutdanningen ved NMBU

Morten Clemetsen og Knut Bjørn Stokke

Morten Clemetsen and Knut Bjørn Stokke: Strategic landscape planning; an inter-disciplinary arena in the master education at NMBU

KART OG PLAN, Vol. 76, pp. 245–251, POB 5003, NO-1432 Ås, ISSN 0047-3278

«Strategic landscape planning» is a Master degree – level course delivered annually for 20 ECTS at the Norwegian University of Life Sciences (NMBU), Department of Landscape Architecture and Spatial Planning. The course, introduced in 2009, is a way to implement The European landscape Convention in Norway, by offering «... *multidisciplinary training programs in landscape policy, protection, management and planning, ...*» (CoE 2000, Article 6Bb). The curriculum is to a large extent developed on the basis of Professor Paul Selman's book «*Planning at the landscape Scale*» from 2006. The students are trained in methods for landscape characterization and sense of place studies, enabling them to alternate perspectives between regional and place-specific contexts. A one week excursion and fieldwork is essential in developing skills in identifying landscape resources and services, and to develop visions and strategies for sustainable futures based on the unique assets and capacities of the region. Strategically, these excursions are also a way to develop networks between NMBU and location-based communities throughout Norway.

Key words: strategic landscape planning, landscape resource analysis, European Landscape Convention

Morten Clemetsen, Assoc. prof., Dr. scient., Department of Landscape Architecture and Spatial Planning, Norwegian University of Life Sciences, P. O. Box 5003, NO-1432 Ås. E-mail: morten.clemetsen@nmbu.no

Knut Bjørn Stokke, Assoc. prof., Cand Polit., Department of Landscape Architecture and Spatial Planning, Norwegian University of Life Sciences P. O. Box 5003, NO-1432 Ås. E-mail: knut.bjorn.stokke@nmbu.no

Introduksjon

Med ikrafttreddelsen av Den europeiske landskapskonvensjonen i 2004 (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2016), ble søkelyset rettet mot hvordan landskaps-hensyn ivaretas i planlegging og forvaltning – på alle skalainivå og i ulike kontekster, fra lokal stedsutvikling til nasjonale kartleggings- og overvåkings-systemer. I den formelle konvensjonsteksten vedtatt av Europarådet (CoE 2000), er det eksplisitt uttrykt at landene som ratifiserer Konvensjonen er forpliktet til å etablere utdanningsprogrammer, utvikle metoder for kartlegging og vurdering av landskap og implementere landskaps-hensyn i all planlegging og forvaltning (CoE 2000, Artikkel 6).

Etableringen av et masterkurs i Strategisk landskapsplanlegging har vært ett av flere initiativ fra Institutt for landskaps-

planlegging ved NMBU til å utdanne fagfolk som kan ivareta konvensjonens forpliktelser i samfunnet. Landskapskonvensjonen definerer landskapsplanlegging som «... *sterke framtidssrettede tiltak som tar sikte på å forbedre, istandsette og skape landskap*» (CoE 2000, Artikkel 1f.) Med denne definisjonen er det åpenbart at landskapsplanlegging er et tverrfaglig og interdisiplinært kunnskapsfelt. Kurset hadde derfor tidlig en intensjon om å åpne for studenter fra flere ulike studieprogram, noe som raskt gjorde kurset til en interessant arena for tverrfaglig samarbeid og læring blant studenter på NMBU. Tverrfagligheten i kursets fagprofil og undervisningsform har ikke bare blitt anerkjent av studentene, men også gitt grunnlag for ny kunnskapsutvikling om medvirkningsbasert landskapsanalysemetodikk og

planlegging på kommunalt og regionalt nivå. Dette har videre bidratt til å generere nye og relevante metodiske og prosessbaserte forskningsspørsmål for stedsbasert verdiskaping, planlegging og regional utvikling. Mye av dette er nå inkorporert i pågående forskningsprosjekter ved NMBU¹. Denne koplingen mellom undervisning, veiledning og forskning bidrar til å sikre forskningsbasert undervisning. I tillegg ser vi at gjennom studentenes bidrag praktiseres også undervisningsbasert forskning.

«Strategisk landskapsplanlegging» ble introdusert i 2009 med 9 deltakere. Det er siden avholdt årlig, med stigende antall år for år. Kurset har i dag nesten 40 studenter fra fire forskjellige studieprogrammer ved NMBU; landskapsarkitektur, by- og regionplanlegging, naturbasert reiseliv og naturforvaltning.

Hva er utfordringene – og hva kan strategisk landskapsplanlegging bidra med?

Tradisjonelt har arealplanlegging stått fram som en sterk fagdisiplin i planleggerutdanningen i Norge, utviklet og tilpasset behovene for planprosesser i samsvar med Plan og bygningsloven, i særlig grad på kommune – og kommunedelplannivå. Ett av hovedgrepene har vært å gjennomføre egnethetsanalyser for ulike formål, og så utarbeide arealplaner for arealbrukskategorier basert på vurdering av eksisterende bruk, dokumentasjon av natur- og kulturverdier som har behov for særlig beskyttelse, samt egnethet for og etterspørsel etter framtidige arealbruksformål (Langdalen 1994). Videre kan det hevdes at arealplanlegging i stor grad har fokusert på arealsonering tilpasset områder med høyt arealbrukspress og er i mindre grad tilpasset rurale kommuner og regioner som sliter med fraflytting og behovet for nye arbeidsplasser. Det skilles gjerne mellom allokerende og innovativ planlegging (Amdam og Veggeland 1991), hvor arealplanleggingen har hatt mest fokus på det førstnevnte. Gjennom å fokusere på ressurser og aktiv medvirkning

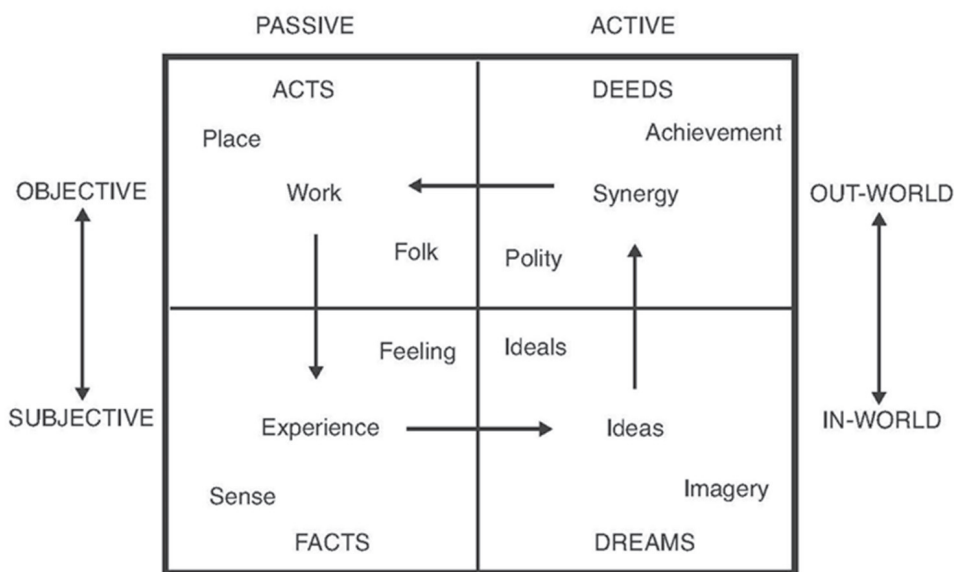
kan imidlertid kommunal og regional planlegging få et mer innovativt element

Landskapstilmærmingen til planlegging kan bidra til en mer dynamisk innfallsvinkel, hvor interaksjonen mellom økologiske, sosiale og kulturelle faktorer åpner for flere dimensjoner i spillet mellom *sted*, *virksomhet* og *befolkning*, langs aksene Indre og Ytre landskap, og Fortid, Nåtid og Framtid. Forståelsen og anvendelsen av disse begrepene og deres innbyrdes forhold, går direkte tilbake til Patrick Geddes (1854–1932) sine modeller for regional tenkning og byplanlegging fra forrige århundreskiftet (Welter 2001, Clemetsen 2016), se Figur 1. I et slikt perspektiv innebærer landskapsplanlegging både kunnskap om naturens *funksjonelle dynamikk* på ulike skala (landskapsøkologi), folks *relasjonelle forhold* til landskapet (sense of place) og det fysiske landskapets *karakter* (visuelle og romlig/estetisk særpreget) (Clemetsen og Schibbye 2016).

Den nye landskapstilmærmingen åpner også for et entreprenørielt ressursperspektiv, hvor ikke bare naturens begrensede og fornybare ressurser dokumenteres og analyseres, men hvor også kulturelle og sosiale tradisjoner, kompetanser og stedlige særpreget løftes fram som mulige ressurser for ny verdiskaping og lokalsamfunnsutvikling. I kurset har vi fokus på de forhold som kan opprettholde og forsterke både naturens funksjonalitet, landskapets særpreget og folks tilhørighet og trivsel. Det handler derfor i stor grad om, på bakgrunn av dokumenterte mulighetsstudier, å utvikle visjoner og mulige framtidsscenarioer som kan konkretiseres gjennom strategiske valg knyttet til stedlige kvaliteter og ressurser.

I lys av dette er strategisk landskapsplanlegging en form for stedsutvikling i en regional kontekst, hvor vekslingen mellom regionalt særpreget og stedlig variasjon dokumenteres og analyseres som grunnlag for spesifikke plan- og utviklingstiltak. Slike prosesser krever inngående kunnskap fra en rekke fagdisipliner, så vel som lokal, erfaringsbasert kunnskap. For at man fullt ut skal kunne gjø-

1. Eksempler er prosjektene Besøksforvaltning og lokalsamfunnsutvikling i Vestnorske Fjordlandskap (Regionalt Forskningsfond for Vestlandet), Naturbasert reiseliv i den nye bio-økonomien (BIOTOUR) (Norges Forskningsråd) og Sustainable Geo-Tourism and Local Community Development (Geosust) i Buzau regionen, Romania (finansiert av EØS-midler).

Figur 1 Modell av Patrick Geddes' «Notation of Life» (King 2005). Figuren gjengir hans perspektiver på hvordan samspillet mellom «place – work – folk» (fysiske ressurser, kunnskap og relasjoner) kan utvikles i spennet mellom by og region. Det er særlig forholdet mellom «ytre og indre verden» og mellom nåsituasjon (passive) og en ønsket framtid (active) som Geddes framhever i modellen. (Figuren er også trykket i boka: *Mainstreaming Landscape through the European Landscape Convention*, Routledge 2016)

re nytte av de spesifikke kunnskapsområdene, kreves det tilrettelagte prosesser som kan skape en felles arena for kunnskapsutveksling mellom ulike ekspert- og brukerkompetanser. Dette er i seg selv et svært spennende og unikt kunnskapsgenererende nivå som strekker seg inn i det transdisiplinære forskningsfeltet (Max-Neef 2005).

Områder som er gjenstand for planlegging, som byer, lokalsamfunn, kulturlandskap eller en naturressurs, må forstås i en regional kontekst. Det er derfor viktig ikke nødvendigvis å la seg begrense av administrative grenser, som kommune- og fylkesgrenser eller grenser for verneområder. Det betyr at planleggingen må skje på tvers av etablerte systemer for offentlig planlegging og styring, hvor samarbeid og samordning mellom flere ulike aktører står sentralt. Man kan faktisk stille spørsmål om strategisk landskapsbasert planlegging krever andre styringslogikker enn den tradisjonelt regelstyrte og hierarkiske. Ut fra vår erfaring vil det være hensiktsmessig å supplere med mer horisontale

styringsformer hvor reell medvirkning, forpliktende samarbeid og nettverk blir viktig. Dette er imidlertid en krevende øvelse, noe artikkelen om forsøket med koordinert forvaltning av Nærøyfjordområdet i dette nummer av Kart og Plan illustrerer. Målet med planleggingen er å finne gode framtidige løsninger tilpasset de ulike plankontekstene, hvor balanse mellom bruk og vern av natur- og kulturressurser er sentralt.

Med dette som bakgrunn, blir det også tydelig at planleggerrollen også må omfatte kompetanse i tilrettelegging og prosessledelse, hvor en evner å mobilisere både lokalsamfunn, regionale nærings- og forvaltningsaktører og et bredt utvalg av fagkompetanse.

Mer om teoretisk grunnlag for kurset

Et sentralt teoretiske utgangspunkt for oppbyggingen av innholdet i kurset, var boken «*Planning at the landscape scale*», utgitt i 2006 av professor Paul Selman, ved Universitet i Sheffield. Ett viktig bidrag fra Selman var

Figur 2 Illustrasjon på endring i landskapsynn, fra introduksjon til forelesning i «Strategisk landskapsplanlegging». Ill: Morten Clemetsen.

å dokumentere og synliggjøre hvilken betydning det tilsynelatende lille, men likevel radikale skiftet i forståelse av hva landskap er – som ligger innebygd i Den europeiske landskapskonvensjonen (ELC) – har for hvordan vi planlegger og forvalter våre omgivelser;

Fra planlegging for landskap, til planlegging gjennom landskap.

Å betrakte landskap som en felles arena for fremtidsrettet og bærekraftig utvikling og ikke som en spesifikk sektorinteresse, krever andre kompetanser enn slik det tidligere hadde blitt betraktet; en fagdefinert kulturhistorisk, økologisk og estetisk kategori av områder og objekter med spesiell verdi og dermed også særlige beskyttelsesbehov, definert av fagekspertene.

Selv om kurset i form og innhold i stor grad var nytt, sto det likevel godt inne i en veletablert tradisjon for casebasert læring som koplede teori, metodekunnskap og medvirkning/ dialog med befolkningen i det området som ble valgt som studieeksempel (case). Det er også tradisjoner, som bygger på professor Erik Lorange sitt arbeid med gjenreisningen i Finnmark etter 2. verdenskrig

(Nygaard og Lorange 1950) og hans bok «Stedet i landskapet, rommene i byen» fra 1984, hvor samspill og veksling mellom regionalt og stedlig perspektiv er en forutsetning for helhetlig planlegging.

Tradisjoner for regionstudier ved Institutt for landskapsplanlegging

Kurset «Landsdelstudier» går tilbake til Institutt for hagekunst på 1970 tallet, hvor det var et mål å oppsøke en region utenfor det sentrale Østlandet, for å bli kjent med hvordan og i hvilken grad kulturtradisjoner, næringsliv og lokalsamfunn hadde sammenheng med naturgrunnlag og ressurstilgang. I 1997 endret kurset navn til «Landskapsstudier», hvor også mer systematiske analysemetoder av stedet og regionens naturgitte, historiske og kulturelle forutsetninger ble gitt større plass. Her ble det trukket veksler på metoder for identifisering av landskapsregioner, utviklet i det fellesnordiske prosjektet «Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen», finansiert gjennom Nordisk Ministerråd (1987). I 2003 ble det etablert et eget kurs i «Landskapsanalysemetoder», hvor en oppskriftsmessig framgangsmåte ble

vektlagt gjennom tematisk kartlegging og analyse av landskapskomponenter, som ble systematisert og sammenstilt i såkalte enhetlige delområder. Øvelsen i dette foregikk i nærområdet rundt Ås, men kurset tok også opp i seg det regionale perspektivet gjennom ekskursjon og feltarbeid i ulike deler av Sør-Norge (Hardanger, Lista, Valdres). Med inspirasjon fra Landskapskonvensjonen, ble landskapet som ressurs for verdiskaping, stedsidentitet og tilhørighet en sentral plass i feltarbeidet. Utviklingen av analysemetodikken i dette kurset la senere grunnlaget for utarbeiding av «Veileder for landskapsanalyse i kommuneplan» utgitt av Miljødirektoratet og Riksantikvaren (2011).

«Strategisk landskapsplanlegging» sitt viktigste nye bidrag da kurset ble lansert i 2009, var å introdusere et samlende perspektiv på regionen som ramme for landskapsbasert planlegging og ikke minst hvordan regionalt særpreget og felles kultur kan samspille med lokal identitet, stedstilknypning og kreativitet. Det ble derfor i stor grad fokusert på synergiene som kan oppstå i vekslingen mellom sted og region. Dette har vært en grunnstamme i alle de årlige prosjektene.

Kursopplegget

Kurset ble første gang holdt i 2009, med 9 nysgjerrige og motiverte deltakere fra studieprogrammene landskapsarkitektur og by- og regionplanlegging. Takket være studentenes aktive deltakelse, som også førte til to masteroppgaver som tok opp fagperspektiver og tema fra kurset (Reinskås 2010, Aaras 2010), følte vi at vi kunne stå støtt i emnet. Det ha senere blitt holdt hver høst, med økende deltakelse år for år. I 2016 var det 35 deltakere som gjennomførte kurset. Kurset er i utgangspunktet dimensjonert til 20 studiepoeng, som utgjør 2/3 deler av et semester. For å gi mulighet til å inkludere studenter fra andre studieprogram, hvor masterstudenter fra naturbasert reiseliv har fortrinnsrett, foreligger det også en 10 studiepoengs variant. Denne gir tilgang til gruppeprosjektet, i tillegg til en avgrenset individuell oppgave. I den fulle versjonen av kurset er det også en større individuell oppgave. Her gis studentene mulighet til fordypning i ett av

de faglig anvendte, metodiske eller teoretiske kunnskapsområdene som kurset dekker. Forelesningene er organisert i seminarform, som fungerer som møtepunkt og debattforum mellom lærergruppen i kurset og eksterne fagfolk fra forvaltning på forskjellig nivå (stat, fylke, kommune), forskerkollegaer, konsulentbedrifter og frivillig sektor. Kursets temaseminarer influeres også av det regionale særpreget som kjennetegner det årlige undersøkelsesområdet (kyst, fjell, innlandsbygder, urbane områder, etc.).

Valg av studieområde for kurset

Utferd og feltarbeid er den sterkeste drivkraften for læring og samarbeid i kurset. Tematiske forelesninger gir større utbytte gjennom å kunne knyttes til en konkret stedlig kontekst, med problemstillinger som formidles gjennom lokalbefolkningen (både voksne og barn), næringsdrivende, kommunen og andre aktører.

Vi har gjennom årene oppsøkt flere landsdeler;

Fra innlandsdaler og vassdrag på Østlandet (Numedal, Telemarksvassdraget), kyst- og skjærgårdssamfunn på Ytre Hvaler og i Vestfold/Telemark. To ganger har vi besøkt Vest-Norsk Fjordlandskap med UNESCO-status som Verdensarv, både i Nærøysfjorden og i Geirangerfjorden. Vi har vært i de store skogtraktene på Finnskogen langs Svenskegrensa, og skog- og fjellkommunene langs Vefsna-vassdraget i Nordland.

Valg av det årlige studieområdet for kurset har også et strategisk element i seg; vi ønsker å reise til områder hvor vi som institutt og fagmiljø både kan oppsøke aktuelle og relevante problemstillinger, gjerne knyttet til pågående forskningsprosjekter, og å styrke og utvikle faglig nettverk utover i hele landet. Feltarbeidet er en god anledning til å skape synergi mellom læringsprosesser og forskning. En rekke masteroppgaver, levert av tidligere deltakere i «Strategisk landskapsplanlegging», bekrefter dette.

Metodeanvendelse i kurset

For å gjøre studentene i stand til å kunne utforske og forstå den regionen de skal arbeide

med, benyttes metoden «Landskapsressursanalyse» (Clemetsen og Stokke 2014). Metodikken har sitt utspring i utvikling av systematisk framgangsmåte for å identifisere, dokumentere og aktivere landskapsbaserte, stedlige naturforutsetninger, kulturarv og sosiale/ kulturelle og næringsmessige kvaliteter og ferdigheter, som ressurser i ny verdiskaping og stedsutvikling.

Metodikken er inspirert av tilsvarende områdebaserte utviklingstiltak i England², og tilpasset til norske stedsutviklingsprosesser av Aurland Naturverkstad. I tillegg til utvikling gjennom kurset «Strategisk landskapsplanlegging», så er det også utprøvd og videreutviklet under andre kulturelle og naturgitte forutsetning, blant annet i Buzau-regionen i Romania (Clemetsen og Johansen 2015).

Framtid: Strategisk landskapsplanlegging som plattform for tverrfaglig samarbeid og integrert kunnskapsutvikling

Etter åtte år med utvikling av emnet gjennom utprøving og respons fra både studenter og fagkollegaer, gjør vi oss noen tanker om mulige veier videre, oppsummert i følgende fire punkter;

- Systematisk oppfølging og videreutvikling av den tverrfaglige plattformen i kurset. Vi ønsker å utvikle samarbeid med fagområder som landskapsøkologi, agroøkologi, naturbruksutdanning og naturbasert reiseliv. Det er et betydelig potensial for å kunne integrere flere sentrale utfordringer for samfunnsplanleggingen; blant annet kunnskap om hvordan SLP kan være et virkemiddel for robust regioner og lokalsamfunn og reell tverrfaglig kunnskapsdanning.
- Videreutvikle koplingen mellom forskning og undervisning. Denne koplingen har vært en av de sentrale styrkene ved kurset, slik vi ser det. Vi ønsker derfor å styrke denne koplingen, både for å fortsette å kunne tilby forskningsbasert undervis-

ning, samt også å involvere studentene i forskningen og få til undervisningsbasert forskning.

- Etablere mulig tilbud for etter- og videreutdanning i Strategisk landskapsplanlegging for lokale og regionale aktører i fylker, kommuner og næringsliv (landbruk, reiseliv). Bruke seminarmoduler i kurset som dialogforum med praksisaktører og forvaltning,
- Internasjonalt samarbeid om undervisningsbasert forskning i strategisk landskapsplanlegging. Vi ser potensialet i å anvende metodikken landskapsressursanalyse som redskap for strategisk landskapsplanlegging for regioner og lokalsamfunn i andre land. Sammenlåingen mellom Institutt for landskapsplanlegging og Noragric til et nytt fakultet, kan gi muligheter til å videreutvikle dette.

I skrivende stund er Institutt for landskapsplanlegging med i sluttvurderingen om å få tildelt status som «Senter for fremragende undervisning». Uavhengig av utfallet av dette, vil vi gjennom kurset «Strategisk landskapsplanlegging» fortsette arbeidet for å styrke kursets profil som plattform for både erfaringsbasert og forskningsbasert undervisning og læring. Samtidig som studentenes læringsprosesser vil bidra til å legge grunnlaget for nye, praksisnære forskningsproblemstillinger.

Litteratur

- Amdam, J. og Veggeland, N. (1991). *Teorier om samfunnsplanlegging*. Universitetsforlaget. Oslo
- Clemetsen, M. (2016). Transdisciplinary landscapes. Towards a model for integrated regional planning and community development. In: «*Mainstreaming landscape through the European Landscape Convention*» Eds: Jørgensen, K., Clemetsen, M., Thoren, A.K. and Richardson, T. Routledge Publ. pp 23–32.
- Clemetsen M. & Schibbye, B. (2016). Regional landscape Characterisation in Sweden; Bridging Fields of Competence in Place. In: «*Mainstreaming landscape through the European Landscape Convention*» Eds: Jørgensen,

2. Blant annet I Forest of Bowland Area of Outstanding Natural Beauty, Lancashire. <http://forestof-bowland.com/Sense-Place>

- K., Clemetsen, M., Thoren, A.K. and Richardson, T. Routledge publ. pp. 94–107
- Clemetsen, M. og Stokke, K.B. (2014). Landskapsressursanalyse: Regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. *PLAN* 2014 (6) s. 50–53
- Clemetsen, M. & Johansen, G. (2015). *Our Landscape Sources. Community development in a regional context. Methodology for identifying tangible and intangible resources in place*. Draft Guidance. Institutt for landskapsplanlegging, NMBU og Aurland Naturverkstad AS. 25s.
- CoE (2000). *The European Landscape Convention*. CETS No: 176, Florence 20/10/2000. Council of Europe
- King, G. (2005). *Patrick Geddes in India: From synthesis to integration*.
<http://hodgers.com/mike/patrickgeddes/feature.html> Accessed 24.10.2016
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2016). *Om Den Europeiske landskapskonvensjonen*.
<https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/om-konvensjonen/europeisk-landskapskonvensjon-norsk-teks/id426184/>
- Langdalen, E. (1994). *Arealplanlegging. Form Funksjon Fellesskap* Universitetsforlaget, 180 sider.
- Max-Neef, M. (2005). *Foundations of Transdisciplinarity*. *Ecological Economics* 53 (2005) pp 5–16. Elsevier
- Miljødirektoratet og Riksantikvaren (2011). *Veileder for landskapsanalyse i kommuneplan*. Trondheim og Oslo.
- Nordisk Ministerråd (1987). *Natur- og kulturlandskapet i arealplanleggingen*, 2. Forvaltning av ressurser og verdier. Miljørapport 1987:3.
- Nygaard, W. og E. Lorange (1950). *Fra gjenreisning til nyreisning. Fra regionplanmøtet i Alta 12.–18. juli 1948*. Aschehaug forlag.
- Reinskaas, B. (2010). *Framvekst av medvirkning i norsk landskapsplanlegging. Eksempelstudie av landskapsressursanalyse som medvirkningsbasert metode*. Masteroppgave Institutt for landskapsplanlegging, UMB. 121 sider
- Selman, P. (2006). *Planning at the landscape scale*. Routledge.
- Welter, V. (2002). *Biopolis*. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts.
- Aaraas, J. (2010). *Kampen om Mosseskogen. «Sense of Place» som drivkraft for lokal mobilisering for bevaring av bynære friluftsområder*. Masteroppgave Institutt for landskapsplanlegging, UMB. 65 sider